

Barabás A. Tünde

BÜNMEGELŐZÉS A KÖRNYEZET ALAKÍTÁSÁVAL

Tisztelt Kollégámnak, Sallai Jánosnak, aki a rendészettörténet professzoraként szabadidejének jelentős részét irigylésre méltó módon a szabadban tölti, és nem a bűnkeltő városi környezetben.

A városok lakói naponta szembesülnek a népesség robbanásszerű növekedésével járó káros hatásokkal, az emelkedő környezeti terheléssel, alacsony infrastruktúrális ellátottsággal, miközben szembeszökővé válnak a devianciák, növekednek a leszakadó részek, a slumosodás és a mindehhez kapcsolódó bűnözés.¹ A világ nagyvárosaiban követik el a bűncselekmények közel háromnegyedét, hiszen itt koncentrálódik a lakosság a leginkább, miközben itt valósul meg a legkevésbé a közösségi kohézió, az egy lakókörnyezetben élők közösségének egymásra történő odafigyelése, egymást támogató magatartása. Az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) jelentése szerint tagországai-ban a lakosság kétharmada él városokban, sőt metropoliszokban. Ez az arány folyamatosan növekszik, hiszen a nagyobb városok kínálnak jobb munka-lehetőségeket és megélhetést.²

Magyarországon is a városi bűnözés a jellemző. A bűncselekmények közel 80%-át a városokban, és azokon belül is elsősorban a sűrűbben lakott város-részekben követik el. Ez nyilvánvalóan szoros összefüggésben van azzal a ténnyel, hogy a lakosság is a városokban tömörül. „A városokban elkövetett bűncselekmények típusa és intenzitása szorosan összefügg az adott település folyamatosan fejlődő, alakuló társadalmi és gazdasági helyzetével, politikai berendezkedésével, technikai előrehaladottságával és nem utolsósorban kultúrájával.”³

¹ WOETZEL et al. 2018: 3.

² OECD 2013.

³ MÁTYÁS–SALLAI 2015: 402.

A városi bűnözés megelőzésében jelentős szerepet játszik/játszhat a bűnmegelőzés bűnkeltő helyzetekre fókuszáló formája, a szituációs bűnmegelőzés. Ez a prevenció olyan gyakorlati szemléletű megközelítése, amely gyors és adekvát módon reagál a bűnözést generáló helyzetekre, és azokat megszüntetve csökkenti a bűnözést, aminek a nagyobb bűnfertőzöttségű területeken kiemelt jelentősége van. Az elterjedt bűnmegelőzési teóriákkal szemben ugyanis, amelyek a bűnmegelőzésének lehetőségét a (potenciális) bűnelkövetőkre, valamint a (potenciális) áldozatokra koncentrálva kívánják megoldani a bűnözés biológiai, pszichológiai, szociológiai okainak feltárását követően, különböző egyéni és társadalmi intézkedések alkalmazásával – azaz hosszú távon jelentenek jó megoldást –, a szituációs bűnözés a konkrét cselekmények helyben történő megelőzésére koncentrál.

A szituációs bűnmegelőzés alapjait az úgynevezett *lehetőségelméletek* alkotják, amelyek szerint a bűnözés bizonyos fajtáinál az elkövetők a mindennapok során adódó lehetőségeket használják ki. Ez természetesen nem az összes bűncselekménytípusra, hanem elsősorban a vagyon elleni cselekmények többségére jellemző. Kiindulópont, hogy a bűnöző rendszerint akkor követi el a bűncselekményét, ha arra alkalma adódik. Ha egy adott területen a lehetőségek megnövekednek, akkor várhatóan a bűncselekmények is megsokszorozódnak. A bűnelkövető motivációja nem elegendő a bűncselekményhez, megfelelő alkalomra is szükség van. Ezek az elméletek (lásd a racionális választás elmélete, a rutintevékenység modellje és a bűnözési mintázat elmélet) a társadalmi dezorganizáció gondolatához kapcsolódóan az egyéni devianciákat a bűnözés elkövetésével kapcsolatos gondolkodási folyamatokkal, valamint az adott környezettel összefüggésben magyarázzák. Egyben arra is rámutatnak, hogy a bűnözés kialakulása és a bűn elkövetése nem kizárólag a bűnözők életéből vezethető le.

A Derek Cornish és Ronald Clarke által kifejlesztett racionális választási elmélet szerint a bűncselekményt elkövető személy a tettet megelőzően figyelembe veszi a felmérhető kockázatokat, a nyereségeket, a szükségleteket és a büntetés lehetőségét, valamint a helyzetre és a célra vonatkozó konkrét tényezőket.⁴ A bűncselekmények célpontjai, amelyek lehetnek emberek, otthonok vagy vállalkozások, nyereséget és egyben kockázatot is jelentenek. Az elkövetők végiggondolják, hogy a szerezhető előny megéri-e a kockázatot, vagyis a büntetés kockázata nagyobb-e, mint a megszerezhető nyereség.⁵ A modell szerint a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó döntéseket befolyásolják olyan tényezők is,

⁴ CORNISH–CLARKE 2014: 34; LERSCH–HART 2011: 93–104.

⁵ SIEGEL 2009.

mint például az elkövetők korábbi tapasztalatai és tudása, korábbi megoldások, a konkrét eset során észlelt, valamint feltételezett körülmények és készségek.⁶ Ezeket a tényezőket a bűncselekmény elkövetését megelőzően gondolják végig, és értékelésük helyzetenként változik.

Egy másik népszerű elmélet, amely magyarázatot keres a bűnözők választására, a Lawrence Cohen és Marcus Felson által kifejlesztett rutintevékenységek elmélete.⁷ A racionális választási elméletből kiindulva ez a modell azt feltétezi, hogy egyes bűncselekmények elkövetése alkalmazkodik a lakosság mindennapi, megszokott cselekvései üteméhez. A szerzők értelmezésében a bűnelkövetéshez három specifikus változó együttléte szükséges: a megfelelő célpont, az alkalmas felügyelet hiánya és a motivált bűnelkövető. A három változó együttes jelenléte eredményezi a bűncselekményt,⁸ vagyis ha a motivált betörő olyan alkalmas célpontot talál, amelyet nem őriznek megfelelően, a betörés végrehajtható. A modell elnevezése arra utal, hogy a bűnelkövetők a mindennapi tevékenységek során (például munkába járás, szórakozás, napi ügyek intézése) kerülnek kapcsolatba a megfelelő áldozatokkal és célpontokkal.⁹ Cohen és Felson megállapították, hogy a motivált elkövetők mindig jelen vannak ebben a ciklusban, ők az állandó tényezők. Ezzel szemben a célobjektumokon és a felügyeleten mindig lehet változtatni. A felügyeletet maguk a tulajdonosok vagy a szomszédságuk is megvalósíthatja, ami egyszerű megoldást kínál. A szerzőpáros hangsúlyozta, hogy a hétköznapi emberek, akik figyelnek másokra és a környezetre, a leg-hatékonyabb „felügyelők”. A megfelelő célok közé tarozhatnak a nyitott lakások és járművek, valamint a könnyen mozgatható értékesebb javak, amikre a tulajdonosok nagyobb odafigyelése növelheti az elkövető kockázatát.¹⁰

Az utolsó magyarázó elmélet a Paul és Patricia Brantingham által kifejlesztett bűnözési mintázat elmélet, amely szorosan kapcsolódik a racionális választás és a rutintevékenység teóriájához.¹¹ A szerzőpáros úgy vélte, hogy a térbeli meghatározottság sokkal markánsabb a bűncselekmény elkövetésében, mint amennyire azt korábban vélték; vannak olyan területek, ahol rendszeresen történnek bűncselekmények, míg máshol szinte soha. A mintázatoknak három

⁶ LERSCH–HART 2011.

⁷ COHEN–FELSON 1979.

⁸ SIEGEL 2009.

⁹ BARABÁS 2014.

¹⁰ COHEN–FELSON 1979.

¹¹ BRANTINGHAM–BRANTINGHAM 2008.

fajtáját különböztették meg: így az időbeli, a térbeli és a személyi mintázatokat. A városi struktúra és a tömegközlekedési módok befolyásolják az elkövetők úgynevezett kognitív térképének fejlődését. Ugyanis az egyik helyről a másikra történő mozgás során olyan „térkép” alakul ki az elkövető gondolkodásában, amelyben minden ismert hely és út megjelenik. Ez azután előjön, amikor a területén a megfelelő célokat a bűnöző kiválasztja. Vagyis eszerint a cselekményeket a múltbeli tapasztalatok és a jövőbeli szándék alakítja, az élet rutinszerű tevékenységei és ritmusa, valamint az adott környezet keretei között.

A szituációs bűnmegelőzésnek számos módszere van, hiszen minden, a konkrét bűncselekményi helyzet kialakulását megakadályozó technika idetartozik. Ezek között kiemelt szerepe van az épített környezet átalakításának és a környezeti tervezésnek (angolul: Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED), amely a bűnözői magatartás környezet átalakítása által történő, multidiszciplináris szemléletű megközelítést és az ennek megfelelő megelőzési módokat foglalja magában. A mindennapokban ez olyan módszerek összességét jelenti, amelyek képesek befolyásolni a bűnelkövetők döntését, és ezzel megelőzik a bűncselekmények elkövetését. Az elnevezés Ray Jeffery 1977-ben publikált tanulmányából ered, elméleti alapjait Oscar Newman dolgozta ki.¹² Kiemelt célterületei a nagyvárosok, ahol a bűncselekmények túlnyomó része történik. Előnye, hogy – miként a szituációs megelőzés általában – nem igényel bármiféle prognózist vagy az egyéni veszélyességre alapozó elképzelést, hanem a közvetlen szituációra fókuszál. További előny, hogy a szituációs komponensek stabilabbak és egyszerűbbek a megelőzés számára, mint a személy és annak viselkedése.¹³

Az építészeti bűnmegelőzés alapjául az a felismerés szolgált, hogy míg korábban az egyes városrészek eltérő bűnözési statisztikáját a nagyobb népsűrűséggel, valamint az alacsonyabb anyagi és műveltségi szinttel magyarázták, az 1960-as évekre felismerték, hogy az egyes városrészek építészeti megoldásai is hatással lehetnek a bűncselekmények arányára.

A városrészek építészeti megoldásai ugyanis maguk is elősegíthetik a bűncselekményi helyzet kialakulását. Az utcák és egyéb közterületek, az épületek külső és belső kiképzése kiváló alkalmat kínálhat bizonyos bűncselekmények elkövetésére; sőt mindez a bűnözők rejtőzködése és menekülése szempontjából is rendkívül előnyös lehet. Az egyre kisebb területegységekre koncentráló kutatások körülbelül az 1970-es évekre jutottak el a háztömbök, a házak bűnözési

¹² JEFFERY 1977; NEWMAN 1973, 1996.

¹³ IRK 2008.

szempontú vizsgálatához, a bűnözési helyzetet állítva annak homlokterébe.¹⁴ 1981-ben Donald Appleyard és munkatársai tanulmányukban azt elemezték, hogy az utca két oldalát elválasztó úttest forgalmának nagysága és sebessége hogyan határozza meg a két oldal között kialakuló társadalmi kapcsolatokat és az „otthonnak” tekintett terület kiterjedését.¹⁵

A CPTED a bűnalkalmak csökkentésének építészeti és tervezési megoldásait helyezte előtérbe. A lehetőségelméletek alapján abból indul ki, hogy a bűnelkövetők többsége logikus döntés eredményeként követi el bűncselekményét. A cél kiválasztása során az összes körülményt figyelembe veszi (elhelyezkedés, megközelíthetőség, felügyelet, kamera stb.), és összeveti a lehetséges előnnyel, amellyel a bűncselekmény elkövetése kecsegtet. Ennek alapján dönti el, hogy arányban van-e az esetleges nem várt következményekkel (például a lebukás esélye, az esetleges büntetés).

Olyan megoldások és eljárások gyűjteményét tartalmazza, amely a közterületek (parkok, járókelők mozgásterei, tömegközlekedési megállóhelyek stb.) tervezésének vagy a meglévő struktúrák átalakításának a bűnelkövetés lehetőségét csökkentő módjait foglalja össze. Alkalmazása elősegítheti a közterületek biztonságát, és növelheti az e területeket használók biztonságérzetét. Magába foglalja azokat az építészeti, településfejlesztési, táj- és kertépítési, forgalom- és fénytechnikai, pszichológiai és kommunikációs módszereket és azok együttes alkalmazását, amelyek az épített környezet utólagos átalakításával, valamint az építendő környezet tudatos tervezésével és megvalósításával a bűnelkövetés lehetőségeit csökkentik, illetve megszüntetik.¹⁶

Oscar Newman munkálta ki az úgynevezett defensible space (védhető tér) fogalmát, ami a mai napig meghatározza az építészeti bűnmegelőzés elveit.¹⁷ A defensible space egy olyan lakókörnyezeti modell, amely képes meggátolni a bűnelkövetést külső beavatkozás nélkül. A védhető tér mechanizmusok láncolatának az összessége, olyan tényleges vagy szimbolikus akadályok rendszere, amelyek a térre erős hatást gyakorolnak, megteremtik a felügyelet és az áttekinthetőség lehetőségét, és ezzel az adott terület kontrollálását. Ezt a helyi lakosok alkalmazhatják életük, családjuk, szomszédjaik és barátaik biztonsága érdekében.

Newman vizsgálataival arra keresett választ, hogy van-e összefüggés a lakóházak és lakóterületek – a lakókörnyezet – kialakítása és a bűncselekmények között.

¹⁴ DALLOS 2008.

¹⁵ APPLEYARD–GERSON–LINTELL 1981.

¹⁶ DALLOS 2008.

¹⁷ NEWMAN 1973, 1996.

Az 1970-ben kezdett kutatásában New York 150 ezer városi tulajdonban lévő lakását figyelte meg, amelyekben összesen 528 ezer ember lakott. New Yorkban a városi lakásigazgatás részletes jelentéseket készített a házakban és az előttük előforduló bűncselekményekről, rongálásokról. Ezeket az adatokat dolgozta fel Newman a háztípus, a házmagasság és a környezet szerint. Megfigyelte, hogy a New York-i túlnépesedés annak a következménye, hogy vidékről és a világ más területeiről alacsony jövedelmű tömegek áramlottak be a városba, valamint ennek a tömegnek az elhelyezésére az Amerikai Egyesült Államokban gyakori földszintes vagy csak néhány emeletes házak helyett pontszerűen kialakított toronyházakat építettek, amelyeket minden oldalról közterület határol, illetve hogy főként ott emelkedett jelentősen a bűnözés, ahol alacsony jövedelmű családok magas házakban laknak.

Az építészeti bűnmegelőzés számtalan lehetőséget nyújt az adott területen a bűnözés egy adott fajtájának visszaszorítására. Lehetőség van építészeti megoldásokkal küzdeni a vagyon elleni, az erőszakos és a közlekedési bűncselekmények ellen is. Ezek a megoldások egyetlen alapelv köré csoportosulnak, mégpedig megszüntetni a bűnalkalmat. Miként a szituációs megelőzéssel kapcsolatosan, az építészeti bűnmegelőzést is gyakran éri kritika, amely szerint a védett területekről a szomszédos területekre helyeződik át a bűnözés. Önmagában azonban ez nem okozhatja a bűnözés áttevődését, hiszen ahhoz szükséges a bűnalkalom – vagyis az új helyszín kedvező körülményei. Az elkövetők jelentős része (elsősorban a vagyon elleni cselekmények körében) a megfelelő lehetőséget keresi, és akkor cselekszik, ha azt megtalálja.¹⁸

A második generációs CPTED elmélete továbbfejlesztette a korai CPTED-elveket: a fizikai tér vizsgálata mellett kutatja a fizikai és társadalmi fejlődés összefüggéseit. A holland második generációs CPTED-iránymutatások mindegyike kapcsolódik az alapvető CPTED-stratégiához, azaz továbbra is alkalmazza a természetes felügyelet – tulajdonhatár-jelzés – területhasználat-jogosultság ellenőrzése – karbantartás-gondozás szempontrendszerét. Ezenkívül öt területet jelöl ki – a) ifjúsági klubok létrehozása, b) a kerület nagysága, sűrűsége és a lakások differenciálása; c) városi találkozóhelyek biztosítása, d) a lakosok részvétele, valamint e) a lakosság felelőssége –, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak a szomszédságok/közösségek működésével kapcsolatos társadalmi kérdésekkel.

Korábbi kutatások Magyarországon is azt mutatták, hogy a lakosok kevésbé tesznek intézkedéseket alapvető biztonságuk érdekében, különösen a vagyon elleni bűnözéssel szemben, ahol arra lenne lehetőség. Az OKRI Áldozatok és

¹⁸ DALLOS 2008.

vélemények kutatása és a betöréses lopások vizsgálata szerint még egy korábbi betörést követően sem alkalmaznak sokan vagyonzvédelmi eszközöket (zár, riasztó stb.), sokkal inkább a hatóságoktól várják a bűn megelőzését.¹⁹

A biztonság megteremtéséhez szükséges összefüggésrendszerben a rendőrség szerepe is többretű, feladata nem pusztán a hagyományos bűnmegelőzési eszköztár alkalmazása, hanem aktív részvétel olyan új feladatokban, mint például a tervezési folyamatok, vagy akár a bűnözéstől való félelem csökkentése.

A városokat világszerte érő újabb és újabb kihívásokra új eszközrendszert kínálnak a smart city-elméletek (okosváros-konceptciók), amelyek nem tesznek mást, mint a jelen kor kihívásaira a jelen kor rendelkezésre álló eszközrendszerével, főként az infokommunikációs technológiák (ICT) – és egyre gyakrabban a mesterséges intelligencia (AI) – igénybevételével keresnek megoldást. Az élehető vagy okosváros-konceptcióhoz hozzátartozik az is, hogy az összegyűjtött adatokat a különböző bűncselekmények – rablás, betörés, közúti baleset stb. – megelőzésére használják fel a hatóságok, illetve arra, hogy minél gyorsabban kiérjenek egy incidenshez.²⁰ Ezeknek a rendszereknek a használatával nemcsak a bűn felderítése, de megelőzése is hatékonyabbá válhat a problémák észlelésének, és az azokra történő reagálásnak a jelentős felgyorsulásával.²¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- APPLEYARD, Donald – GERSON, Sue – LINTELL, Mark (1981): *Livable Streets*. Berkeley: University of California Press.
- BARABÁS A. Tünde (2004): Általános viktimológia, latencia. In IRK Ferenc (szerk.): *Áldozatok és vélemények I*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 157–199.
- BARABÁS A. Tünde – DALLOS Endre – MOLNÁR István Jenő – PAPP József (2019): Környezet-szenzitív bűnmegelőzés az okosvárosokban. *Kriminológiai Tanulmányok*, 56, 121–142.
- BARABÁS A. Tünde szerk. (2014): *Tolvaj-kulcs. A betöréses lopások vizsgálata az elkövetők szemszögéből*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet.
- BRANTINGHAM, Paul – BRANTINGHAM, Patricia (2008): Crime Pattern Theory. In WORTLEY, Richard – MAZEROLLE, Lorraine (szerk.): *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton: Willan Publishing.
- COHEN, Lawrence – FELSON, Marcus (1979): Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 4(44), 588–608. Online: <https://doi.org/10.2307/2094589>

¹⁹ BARABÁS 2004, 2014.

²⁰ SZENDREI 2014.

²¹ BARABÁS et al. 2019.

- CORNISH, Derek – CLARKE, Ronald szerk. (2014): *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New Brunswick – London: Transaction Publishers.
- DALLOS Endre (2008): Építészeti bűnmegelőzés a mérnök szemével. In BARABÁS Tünde (szerk.): *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 107–126.
- IRK Ferenc (2008): Szituációs bűnmegelőzés lakóövezetekben. In BARABÁS Tünde (szerk.): *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 78–106.
- JEFFERY, Ray C. (1977): *Crime Prevention Through Environmental Design*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- LERSCH, Kim – HART, Timothy (2011): *Space, Time, and Crime*. Durham: Carolina Academic Press.
- MÁTYÁS Szabolcs – SALLAI János (2015): Objektív és szubjektív biztonság néhány magyar nagyvárosban. In HERVAINÉ SZABÓ Gyöngyvér (szerk.): *A 21. század eleji államiság kérdőjelei*. Budapest: Kodolányi János Főiskola, 335–407. Online: <https://mek.oszk.hu/14500/14567/14567.pdf>
- NEWMAN, Oscar (1973): *Defensible Space. Crime Prevention Through Urban Design*. New York: MacMillan.
- NEWMAN, Oscar (1996): *Creating Defensible Space*. Washington, DC: Dept. of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research.
- OECD (2013): *Urban Policy and Metropolitan Reviews*. Online: <http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/urbanmetroreviews.htm> (letöltés ideje: 2023. február 5.)
- SIEGEL, Allen (2009): Theory is Personal. *Annals of The New York Academy of Sciences*, (1159)1, 287–300. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2008.04343.x>
- SZENDREI Zsolt (2014): *Smart City, a jövő városa*. Online: http://www.urb.bme.hu/segedlet/varosi/eloadasok_2014/07B_SMART%20CITY_SZENDREI%20ZSOLT_kivonat.pdf
- WOETZEL, Jonathan et al. (2018): *Smart Cities: Digital Solutions for a More Livable Future*. New York: McKinsey Global Institute.